

6. Магда И.И. Иткин Б.З. Воронин И.И. Пономаренко Е.Н. Фоменко Г.Н. Оперативная хирургия/Москва: Агропромизат, 1990-йил.

7. Rings DM, Umbilical hernias, umbilical abscesses, and urachal fistulas. Surgical considerations. Veterinary clinics of North America, Food Animal Practactice 1995; 11(1):137-148.

8. Steenholdt C. Hernandez H, Risk factors for umbilical hernia in Holstein heifers during the first two months after birth. Journal of American Veterinary Medicine Association, 2004; 224:431-437.

9. Sutradhar BC, Hossain MF, Das BC, Kim G, Hossain MA (2009) [Comparison between open and closed methods of herniorrhaphy in calves affected with umbilical hernia](#). J Vet Sc 10:343-347. [[Crossref](#)] [[Google Scholar](#)] [[PubMed](#)]

10. N. Daulatbaev; U. Shakilov. CHANGES IN POSTNATAL ONTOGENESIS OF TURKEYS. Res. Jou. Ana.Inv. 2024, 5, 1-4.

TAWIQLARDIŃ ARGAS PERSICUS KENESI

Yeshanova T¹, Pulotov F.S².

¹Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filiali

²Veterinariya ilmiy tadqiqot instituti

Annotatsiya. Maqalada tawıqlar arasında eń kóp ushraytuğın ektoparazitlerden *Argas persicus* kenesiniń tarqalıwı, morfologiyası, rawajlanıw ciklı, patogenezini hám olar tárepinen jetkizetuğın zıyanlari haqqında ilimiy ádebiyat analizleri tiykarında tolıq mağlıwmatlar keltirilgen.

Summary. The article provides detailed information on the distribution, morphology, development cycle, pathogenesis and damage caused by *Argas persicus* mite from the most common ectoparasites among chickens based on scientific literature analysis.

Gilt sózler. *Argas persicus*, dinamika, intensiv, ekstensiv, ektoparazit, imago, lichinka, nimfa, patogenez, qus spiroxetozı.

Kirisiw. Házirgi waqıtta, awıl xojalığı sistemasında qusshılıq jetekshi tarmaqlardan biri esaplanadı. Bul taraw ekologiyalıq tárepten taza hám sapalı tawıq góshi hám odan tayarlanatuğın dietaliq gósh ónimleri, máyek hám pár islep shıǵarıw múmkinshiligin beredi. Dúnya xalqınıń san tárepten asıp barıwı menen bir waqıtta gósh ónimleri jetistiriw hám tutınıwı boyınsha qus góshi ekinshi orında turadı. Bıraq, keyingi jıllarda bul tarawdı rawajlandırıwda qus arasında ektoparazitler, ásirese *Argas persicus* kenesiniń keń ushrap atırǵanlıđı olardıń ónimdarlıđın asırıw hám de xalıqtı sapalı hám ekologiyalıq taza tawıq ónimlerine bolǵan talabın qandıırıw sıyaqlı aktual mashqalalardı sheshiwde tosqnılıq etip, qusshılıq tarawına sezilerli dárejede ekonomikalıq zıyan jetkizip atır.

Joqarıdağılardı esapqa alǵan halda, tawıqlar arasında *Argas persicus* kenesiniń tarqalıwın úyreniw, olarǵa qarsı gúresiw usılların jetilistiriw hám házirgi zamanǵa sáykes keletuğın ilajlar sistemasın islep shıǵıwdı talap etiledi.

Izertlew maqseti. Búgingi kúnde tawıqlar arsında kóp ushrasip atırǵan argazidoz keselliginin qozǵatıwshisi *argas persicus* keneginiń qasiyetlerin ádebiyatlar tiykarında úyreniw.

Argas persicus pútkil jer júzi qus arasında eń kóp tarqalǵan biraq ıssı ıqlımdı ábzal kóretuǵın turaqlı ektoparazit bolıp, *Arhtropoda* tipine, *Arachnoidea* klasına, *Parasitiformes* gruppasına, *Argasidae* shańaraǵına, *Argas* áwladına, *Argas persicus* túrine tiyisli keneler esaplanadı [4, 6].

Argazid kenelerdiń 100 ge jaqın túri bar. Ózbekstannıń qubla biogeotsenozlarında alıp barılǵan izertlewler nátiyjelerine tiykarlanǵan halda, argazid keneleriniń 2 áwlad hám 2 genje shańaraqqa tiyisli bolǵan 7 túri anıqlanǵan: *Argas persicus*, *A. reflexus*, *A. vespertilionis*, *Ornithodoros papillipes*, *O. tartakovskyi*, *O. cholodkovskyi*, *O. lahorensis*. Belgilengen túrler qus hám sút emiziwshilerde birdey parazitlik etiwı múmkin. *A. persicus* túri tegislik hám taw aldi aymaqlarında júdá keń tarqalǵan bolıp, qustıń zıyanlanıw dárejesi 10, 1 - 84, 6 % ti qurap invaziya intensivligi 7-147 nusqanı quraydı. Bul túrler arasında *A. persicus* qus ektoparaziti retinde dominantlıq etedi [3, 7].

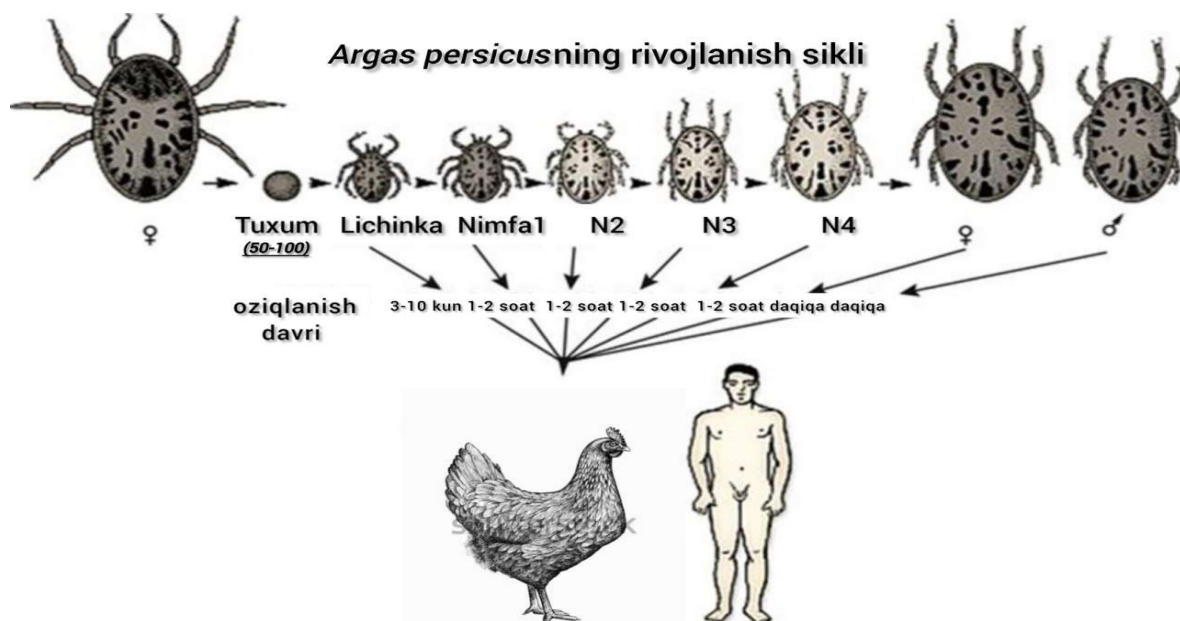
Morfologiyası. *Argas persicus* - ash kene uzınlıǵı 2 - 13 mm, er jetken kene óz salmaǵına salıstırǵanda 12 esege shekem kóp qan sorıydı hám 30 mm ge shekem jetedi, denesi bir qansha qalıń qabıq penen oralǵan, jumsaq, qalqanları bolmaydı, forması sozińqi hám aldingi tárepeden tarayǵan, ash kene denesi tegis, qan menen toyınǵan keneniń denesi bolsa isip domalaqlaw formaǵa kiredi, denesiniń reńi qan menen toyınǵan yamasa toyınbaǵanlıǵına baylanıslı, qansız bolsa olar kúlreń reńde, átirapında kontrast sızıq payda boladı, qan menen toyınǵan keneniń denesi bolsa qaralaw toq-sarı reńge aylanadı. Tórt jup ayaqları keneniń háreketleniw aǵzaları esaplanıp, denesin qaplaǵan tókler oljanı qattılav ustap turıwǵa múmkinshilik beredi [5]. Kózleri rudimentlesken, erkekleri urǵashılarna salıstırǵanda kishilew, lichinka formalarınıń denesi domalaqlaw hám úsh jup ayaqları boladı (1-súwret).

Rawajlanıw ciklı. Toliq bolmaǵan tipte rawajlanadı. Urǵashi kene qus denesinde bir neshe minutadan 1-2 saatǵa shekem qan sorıp toyınǵannan soń máyeklerin xojayın denesine emes, ketek diywalları hám diywal jariqlarına, ketek ishindegi topıraqqa hám polǵa, aǵash taqtaylar arasına qoyadı. Máyekler sanı keneniń qan menen toyınǵanlıq dárejesine baylanıslı, bir waqtınıń ózinde 50-100 hátte 1000 danaǵa shekem

1-súwret. Argas persicuskeneleri hám máyek qoyıw procesi

máyek qoyadı. Embrional rawajlanıw dáwiri 1 aygasha dawam jetedi. Lichinka máyekten shıǵıwı menen 3-10 kún dawamında bir márte qan menen azıqlanıw túleydi hám nimfa formasına aylanadı, nimfalar kóp márte bir neshe minuttan 1-2 saǵatqa shekem azıqlanıw 3-5 márte túleydi hám er jetken imago formasına aylanadı [8] (2-súwret).

2-súwret. Argas persicuskenesiniń rawajlanıw ciklı

Ulıwma rawajlanıw ciklı bir neshe aydan bir jılǵa shekem dawam etedi, rawajlanıw ciklı ushin optimal temperatura 28-30° C, salıstırmalı ıǵallıq 65-70% esaplanadı. Eger sharayatlar qolaysız bolsa, máyekten er jetkenshe, yaǵnıy imago formasına shekem 2 jıl dawam etiwı múmkin. Basqa kóplegen túrlerden ayırıqshlıǵı, argas kanalari 20 jılǵa shekem jasay aladı. Usınıń menen birge olar uzaq waqıt dawamında ulıwma azıqlanbastan lichinka - eki jılǵa shekem, imagolar bolsa - 14 jılǵa shekem de jasay aladı. Ádetde argas kanalari kesh túskende tawıqlarǵa hújim etip qan sorıydı, kúndiz bolsa jay, pol, diywal jariqlarında, múyeshlerinde jasırınıp jasaydı. Geyde Argas persicus adamlarǵa da hújim etip qan sorıydı hám úylerde de jasaydı. Jeke fermalarda jabayı hám úy qusı arasındadıǵı kontaktlar sebepli Argas

persicus keneleri jabayı quslardan úy quslarina, tawıqlarǵa, haywanlarǵa ótip tez tarqalıwına sebep boladı [7].

Patogenezi. *Argas persicus* tawıq terisiniń maydanında, ayaqlarında, qanatı astında, quyırıq átirapında órmelep júrip, ózleriniń kúshli rawajlangan awız apparatı menen terini tesip qan menen toyınadı (3-súwret). Qan sorıǵan orını awırıwlı baladı, kene qan sorıw processinde jaraǵa toksinlar hám qáwipli keselliklerdi keltirip shıǵaratuǵın qozǵawtıwshılardı tarqatadı hám qáwipli transmissiv kesellik (tawıq spiroxetozı, oba keseli, rikketsioz, Ku ısıtpası, brutsellyoz, tulyaremiya, salmonellyoz sıyaqlı) lerdiń qozǵawtıwshıların tarqatıwı múmkin. Kenelerdiń intensivligi artıp hújim etiwinen tawıqlar kóp qan joǵaltıwı hám ayırım infeksiyon keselliklerdi tásirinde nabit etedi [9].

3-súwret. *Argas persicus* kenesiniń ushrasatuǵın orinlari

Solay etip, tawıqlardıń *Argas persicus* kenesi turaqlı parazitler formasında jasawı sebepli tawıqlar denesinde jıldıń barlıq máwsimleri dawamında ushırasıp turıwı baqlanadı. Biraq olardıń ekstensivligi hám intensivligi mawsimlerge, ıqlım hám xojalıqtıń sanitariya sharayatlarına, qusshiliqti aparıw sistemalarına hám basqa kóplegen ekologiyalıq faktorlarǵa qaray hár túrli tárizde keshedi. Bul keneler menen zıyanlangan tawıqlardıń máyek hám gósh ónimdarlıǵı azayadı hátte kóp qan joǵaltıwı yamasa túrli qáwipli juqpalı kesellikler áqibetinde nabit bolıwına alıp keledi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Pulatov, F. S., Rakhimov, M. Y., Ismoilov, A. S., Boltayev, D. M., Kamalova, A. I., & Djalolov, A. A. (2023). Ecogenesis of ECTO and Endoparasites in Animals. *Journal of Survey in Fisheries Sciences*, 10(3S), 2238-2245.

2. Рахимов, М., Пулатов, Ф., Исмоилов, А., Болтаев, Д., & Джалолов, А. (2023). Распространенность экто-и эндопаразитов у животных. *in Library*, 1(1), 19-22.

3. Пулатов, Ф., Рахимов, М., Исмоилов, А., Болтаев, Д., Камалова, А., & Джалолов, А. (2022). Фауна и феноэкология зоопаразитов. *in Library*, 22(4), 855-863.

4. Пулатов, Ф. С. (2017). Применение циперметрина против экто-и эндопаразитов. In Современная наука: проблемы и перспективы

(pp. 99-103).

5. Ruzimuradov, A., Mavlonov, S., Kadirova, G., & Pulatov, F. (2006). Directions to practical use of entomophages in stock-breeding.

6. Пулотов, Ф. (2013). Фауна и экология зоопаразитов. *in Library*, 3(3), 16-17.

7. Пулотов, Ф. (2013). Инсектокарицидное свойство препарата Суми-альфа. *in Library*, 3(3), 45-47.

8. Пулотов, Ф., Болтаев, Д., & Джалолов, А. (2023). Инсектицидная эффективность препарата Алфа-шакти против власоедов. *in Library*, 3(3), 25-26.

9. Pulotov, F. S. Treatment of Cattle from Bovicoliosis.

TAWIQLARDA PÁTXORLAR HÁM PÁRXORLARDIŃ TARQALIWI

Jaqsibaeva^{U1}, Pulotov F. S².

¹Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filiali

²Veterinariya ilmiy tadqiqot instituti

Annotatsiya. Bul maqalada búgingi kúnde tawıqlardıń arasında keń tarqalğan hám tawıq fermalarında úlken ekonomikalıq zıyan jetkizetuǵın pátxorlar hám párxorlardıń morfologiyası, rawajlanıw ciklı, potogenezi haqqında ilimiy ádebiyat maǵluwmatları bayan etilgen.

Summary. This article presents scientific and literary information about the morphology, developmental form and pathogenesis of lice and feather eaters, which are very common today among poultry farmers and cause great damage to poultry farms.

Gilt sózleri. Arthropoda, mallapoga, menoponidae, philopteridae, párxorlar, pátxorlar, quwırshaq, máyek, lishinka, ektoparazit.

Kirisiw. Qusshılıq tarawında mámleket tárepinen qollap -quwatlaw sisteması jáne de jetilistiriw shara- tádbirleri islep shıǵıw boyınsha hukimet dárejesinde jumıslar ámelge asırılıp atır 2022-jılı 15-ıyunda Ózbekistan Respublikasınıń prezidentiniń PQ-281 sanlı qararı imzalanğan bolıp onda Respublikamızda qusshılıq tarawında hár tarepleme qollap quwatlaw hám rawajlantırıw haqqında aytıp ótilgen. Taraw qanıygeleri júkletilgen wazıypalardı esapqa alğan halda sol tarmaqlardıń jedel rawajlanıwı quslardıń túrli ektoparazitleri hám tosqınlıq qılıwı anıqlanğan. Usı ektoparazitlardıń párxorları hám pátxorları tawıqlar arasında eń kop tarqalğan ektoparazit bolıp, olar tawıqlardıń tükleri astında pãrleri, pãtleri arasında yáki teride parazitlik qılıp tirishligin dawam etedi.

Házirgi waqıtta Qaraqalpaqstan Respublikası sharayatında tawıqlar arasında párxorlardıń hám patxorlardıń tarqalıwı, biologoyasın úyreniw, zamanagóy emlew usılların islep shıǵıw ilmiy ámeliy mashqala bolıp esaplanadı.

Párxorlar hám pátxorlar jer júzinde tawıqlarda júda keń tarqalğan máwsimlik ektoparazit bolıp, Arthropoda tipi, Insekta klası, Mallapoga otryadı,